

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

Бутова Є. М.

здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, гр. 31 ДОМТ
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Науковий керівник: канд. іст. наук, проф. **Воронянський О. В.**

Повстання українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького було визначною подією в історії України. Це стало боротьбою за незалежність та за можливість звільнитися від чужоземного гніту і багаторічного пригнічення зі сторони інших націй та країн.

В українських політичних колах того часу були різні концепції нового державного устрою України. Серед православної шляхти й вищого духовенства популярною була ідея двовладдя, тобто митрополита київського й гетьмана Війська Запорізького. Загальновизнаним керівником українського народу тоді був Зіновій-Богдан Хмельницький. Його батьки були українськими православними шляхтичами, взагалі, це був добре освічений чоловік, який обіймав високі посади у реєстровому війську, був відомий своїми військовими та дипломатичними здібностями. Його історична заслуга полягає в тому, що він піднявся до розуміння потреб України, українського народу, усіх його верств і на початку 1648 р. очолив війну за визволення України.

Необхідність створення української державності та умов, що сприяли б цьому завданню, виявилися на початку національно-визвольної війни. Тривалий час український народ не мав власної національної держави, що було

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

унікальним явищем – коли б організований у класове суспільство народ був позбавлений національної державності. Щоб усунути загрозу зникнення українського народу як етнічної спільності, було поставлено завдання – створити і зміцнити державне національне утворення.

Що ж стало причиною початку національно-визвольної війни? З-поміж основних причин можна виділити наступні: селянство було незадоволене покріпаченням, а дрібна шляхта та козацтво були незадоволені своїм становищем; аристократи були надто свавільними; також були утиски православних; і, зрештою, відсутність власної державності, обмеження українців у правах, проголошення їхньої неповноцінності, асиміляційні процеси. Однак, у Богдана Хмельницького були і суб'єктивні причини – особиста образа і бажання помститися за розорений польськими панами хутір Суботів та збезчещену сім'ю самого Богдана Хмельницького.

Проте, для успішного початку національно-визвольної революції саме в середині XVII ст. склались й об'єктивні умови. По-перше, козацько-селянські повстання кінця XVI – першої половини XVII ст. дали українському народові значний військовий досвід, піднесли його національну самосвідомість, психологічно налаштували на переможну війну. По-друге, існування Запорізької Січі, розширення її впливу створювало основу для розбудови в майбутньому повноцінної Української держави. По-третє, на цей період припадає ослаблення королівської влади. Зміцнення великого феодалного землеволодіння зумовило відцентрові тенденції у Речі Посполитій.

Тобто до 1648 р. в Україні сформувалося досить багато серйозних суперечностей, вирішення яких було можливо лише силовими методами. За характером це була національно-визвольна, антифеодална боротьба українського народу, в якій значну роль відігравало і релігійне протистояння двох конфесій.

Здобуті перемоги та дії розісланих Б. Хмельницьким козацьких підрозділів відіграли вирішальну роль у переростанні козацького повстання в

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

національній революції, складовою якої стала селянська війна (червень 1648 – червень 1652). Формувалися сотні загонів, що повели боротьбу проти польського панування та соціального утиску. Протиборство сторін відзначалося жорстокістю, жертвами якої 1648 стали десятки тисяч осіб. Розгромивши 21–23 вересня поляків під Пилявцями, Б. Хмельницький виступив у похід, сподіваючись, що новообраний польський король визнає за Україною статус рівноправного з Польщею та Литвою суб'єкта федеративної Речі Посполитої. На середину листопада завершилося визволення етнічної української території, де інтенсивно формувалися державні інституції. Однак замість того, щоб закріпитися на західних рубежах, гетьман і старшини уклали 21 листопада 1648 із польським королем Яном II Казимиром Ваза перемир'я, унаслідок якого армію було відведено на схід за умовну лінію р. Горинь – м. Кам'янець.

Переосмисливши результати боротьби, Б. Хмельницький узимку 1649 сформулював державну ідею, що передбачала розрив із Річчю Посполитою й утворення незалежної соборної України. Відбулося зміцнення прерогатив гетьманської влади; у пошуку військової допомоги уряд вів переговори з Росією, Кримським ханатом, Османською імперією та Трансильванським князівством. Щоб не допустити розв'язання громадян. війни, гетьман проводив виважену соціально-економічну політику. Здійснив реорганізацію адміністративно-територіального устрою, реформував Запорозьку Січ, зміцнив міжнародне становище держави. Щоб отримати військову допомогу, обіцяв володарям Росії і Османської імперії прийняти їхню протекцію.

Після укладення не вигідного для козацтва України Білоцерківського договору 28 вересня 1651 населення повело боротьбу проти реалізації його умов. Б. Хмельницький перейшов у наступ і в битві під містечком Батіг 1–2 червня травня 1652 розгромив польське військо. Унаслідок повстання звільнилися терени Брацлавщини і Чернігівщини. Козацька Україна виборола незалежність. Тут селянська війна завершилася визнанням із боку уряду

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

головніших соціально-економічних завоювань поспільства. Національно-визвольна боротьба зазнала тут остаточної поразки. Так стався трагічний за наслідками поділ України на 2 частини: меншу, де внаслідок революції боротьби утворилася Українська держава, і більшу, що продовжувала залишатися у складі Речі Посполитої.

Здобувши перемогу, Б. Хмельницький не скористався нею для визволення західноукраїнського регіону. Відступивши 23 червня 1652 з-під Кам'янця, розпочав переговори з Варшавою про визнання Української держави, що завершилися провалом. Тим часом дедалі відчутнішими ставали негативні наслідки тривалої боротьби. Були зруйновані сотні поселень, а тому занепадали сільське господарство, ремесла, промисли, мануфактурне виробництво і торгівля. Военні дії, голод, епідемії, захоплення татарами ясиру та міграційні процеси призвели до зменшення населення більш ніж на 40 % і вдвічі – чисельності війська. У пошуках виходу із ситуації пошавилися переговори з Москвою щодо прийняття протекції російського царя Олексія Михайловича, і 11 жовтня 1653 Земський собор ухвалив відповідне рішення. Наслідки Жванецької кампанії виявилися для козацької України катастрофічними: укладена 15 грудня 1653 польсько-кримська угода не передбачала визнання її як держави. За таких обставин 18 січня 1654 Переяславська рада ухвалила прийняти протекцію царя. Договір 1654 з Росією зберігав внутрішній суверенітет козацької України і частково обмежував зовнішній.

Цей крок української еліти не поліпшив зовнішньополітичного становища держави. Річ Посполита і Кримський ханат уклали військово-політичний союз. Виникла загроза війни на два фронти. Російський уряд, зайнятий військовими діями в Білорусі та Прибалтиці, вчасно не надав Б. Хмельницькому військової допомоги. Проводячи незалежну зовнішню політику, Б. Хмельницький рішуче протидіяв спробам Москви запровадити воєводське управління і взяти під контроль збір податків. Відчуваючи наближення смерті, він передав владу

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

синові Юрію, що засвідчило запровадження монархічної форми правління. Регентом при ньому було призначено І. Виговського.

В останні роки свого життя Хмельницький намагався приєднати до України західні землі. В цьому йому допомагав шведський король, який виконуючи свої зобов'язання захопив більшу частину Польщі.

Величезна історична заслуга Хмельницького полягає в тому, що він обрав єдиний вірний шлях до незалежності у вигляді соціального компромісу. Він проводив гнучку політику: визнавав соціально-економічні вимоги селян, але не відмовлявся й від захисту інтересів старшината і шляхти.

Взагалі, оцінюючи історичні виступи наших давніх нащадків можна сказати, що Українська держава відбулася, але в зародковому стані: справжньої державності в неї не було, а була часткова, сильно обмежена автономія. Умови договорів царська влада постійно не виконувала і весь час намагалась переписати їх у власну користь. Наступні гетьмани хоча якось відстоювали незалежність, але регулярно згоджувалось на переоформлення міждержавних угод в гірший для нас бік.

Але треба пам'ятати, що саме Б. Хмельницький підняв свій народ з вікового занепаду і наклав відбиток свого творчого духа на всю наступну українську історію. Після смерті Б. Хмельницького в Україні настали тяжкі часи, які тривали багато років. Дослідники називають цей період руїною, анархією, міжусобицями, хитаннями, ярмарком самолюбства. З втратою вождя, здатного об'єднати і повести за собою до спільної мети увесь народ, всі його верстви, процес політичної та економічної модернізації був загальмований. Посилюється боротьба за владу між старшинськими угрупованнями.

Література:

1. Воронянський А. В. История Украины: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Харьков.: Парус, 2011. 592 с.

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

2. Воронянський О. В. Еволюція системи державної влади в сучасній Україні в контексті концепції патронально-клієнтарних відносин. *Державне будівництво*. 2012. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_6.

3. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. №. 9. С. 255-260.

4. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.

5. Калініченко В.В., Воронянський О. В., Калініченко В.В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.